

## Türkiye’de Şehirleşme Deneyimleri: Sosyo-Mekânsal Görünümler

### *Urbanization Experiences in Turkey: Socio-Spatial Views*

*Araştırma Makalesi – Research Article*

**Alpaslan ALİAĞAOĞLU**

Balıkesir Üniversitesi, Coğrafya Bölümü

alpaslan38ster@gmail.com, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-6198-3878

### **Öz**

Şehirlerin çoğalması veya yatay yönde gelişimi süreci olarak tanımlanabilecek olan şehirleşme konusunda farklı çalışmalar yapılmıştır. Coğrafyacılar özellikle ülke boyutunda veya dönemsel olarak şehirleşmeyi çalışmışlardır. Bu çalışmada daha çok dönemlerin adlandırılması üzerinde durulmaktadır. Bu yapılırken şehirleşmenin sosyo-mekânsal dinamikleri dikkate alınmaktadır. Çalışmada alanyazın taraması yapılmıştır. Türkiye’de daha çok üç dönem halinde ele alınan çalışmalarda, ulus devletin şehirleşmesi, emeğin şehirleşmesi ve sermayenin şehirleşmesi adlandırılması yapılmaktadır. Bu çalışmada her dönemde ortaya çıkan mekânsal özellikler dolayısıyla ilave adlandırmalar da yapılmaktadır. İlk dönem Ankara’nın şehirleşmesi ve anıt meydanlı şehirleşme olarak da adlandırılabilir. Bunu emeğin şehirleşmesi dönemi takip etmektedir. Şehre uyum sorununun yaşandığı (şehirlileşememe) bu dönemde dolmuşlu, işportalı, gecekondulu ve apartmanlı şehirleşme yaşanmıştır. Son dönemde şehirleşmenin sosyo-mekânsal özellikleri artmaktadır. Bu dönemde çok sayıda adlandırma yapılabilmektedir. Küresel şehirleşmenin veya sermayenin şehirleştiği bu dönemi değişik şekillerde, kapalı toplumlaşma, soylulaşma, kırsal soylulaşma (büyük şehirlerden kaçış, kırsal şehirleşme), yeni yoksulluk, yeni zenginlik, bütün şehirleşme, yeni bölgeselleşme, kültürel şehirleşme ve mülteci şehirleşmesi dönemi olarak adlandırmak mümkündür.

**Anahtar kelimeler:** Şehirleşme, adlandırma, sosyo-mekânsal görünümler, Türkiye

### **Abstract**

Different studies have been carried out on urbanization, which can be defined as the process of proliferation or horizontal development of cities. Geographers have studied urbanization especially at the country level or periodically. This study focuses mostly on the naming of periods. While doing this, the socio-spatial dynamics of urbanization are taken into account. The literature method was used in the study. In studies that are mostly handled in three periods in Turkey, the urbanization of the nation-state, the urbanization of labor and the urbanization of capital are named. In this study, additional denominations are made due to the spatial characteristics that emerge in each period. The first period can also be called the urbanization of Ankara and the urbanization with monumental squares. This is followed by the period of urbanization of labor. This period, in which urbanism did not occur, was a period of urbanization with minibuses, hawker shops, shanty houses and apartments. Recently, the socio-spatial characteristics of urbanization have been increasing. Many names can be made during this period. It is possible to call this period of global urbanization or capital urbanization, in different ways, as gated socialization, gentrification, rural gentrification (escape from big cities, rural urbanization), new poverty, new wealth, whole urbanization, new regionalization, cultural urbanization and refugee urbanization.

**Keywords:** Urbanization, naming, socio-spatial views, Turkey

## Giriş

Şehir, çok nüfuslu, çok işlevli, tarımsal nüfusun önemli olmadığı merkezi yerleşmelerdir. Şehirleşme, şehir sayısının artışı veya şehirde yaşayanlarının sayısının artışı olarak tanımlanabilir. Şehirleşme, sosyal, ekonomik ve coğrafik olarak şehirselleşme coğrafi görünümünün inşa edilme sürecidir. Şehirselleşme coğrafi görünümünün oluşumu antik dönemlere kadar uzanır. Arkeolojik ölçütler dikkate alındığında ilk şehirleşen alanlar, Ortadoğu, Nil Vadisi, İndüs Vadisi, kuzey Çin ve Orta Amerikadır. Ancak modern anlamda şehirleşme sanayi devrimi ile başlamış ve sanayileşme ile ilk şehirleşen ülke İngiltere olmuştur. Dünya’da şehirli nüfus oranı 2008 yılında kırdaki yaşayanları geçmiştir. 21. Yüzyıl artık şehirselleşme yüzyıldır. Türkiye’de şehirleşme başlangıçta yavaş gerçekleşmiş ancak 1950 yılından sonra hızlı şehirleşme yaşanmaya başlanmıştır. Ülkemiz ilk kez 1985 yılından sonra nüfusun büyük kısmının şehirde yaşadığı ülke olmuştur. Ancak ülke şehirleşmesini çeşitli dönemler farklı nedenlerle ortaya çıkan farklı adlarla ifade edilen şehirleşme deneyimleri yaşamıştır. Türkiye’de şehirleşme konusunda farklı çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye şehirleşmesi konusunda yapılan çalışmalarda, ülke genelinde yaşanan şehirleşmenin coğrafi farklılıkları sayısal olarak bölgesel ölçekte ve çoklukla birincil şehirleşme vurgusu ile ele alınmıştır<sup>1</sup>,<sup>2</sup>,<sup>3</sup>,<sup>4</sup>,<sup>5</sup>,<sup>6</sup>,<sup>7</sup>,<sup>8</sup>. Bazı çalışmalarda konu dönemler halinde alınmıştır<sup>9</sup>,<sup>10</sup>,<sup>11</sup>,<sup>12</sup>. İzmir’de gecekondulaşma<sup>13</sup> ve şehirselleşme sistemi ve şehirlerinin kademelenmesi boyutu<sup>14</sup> çalışmaları bunlar arasındadır. Türkiye’de şehirleşme sürecindeki değişim dinamikleri<sup>15</sup>, Doğu Anadolu Bölgesi’nde şehirleşme<sup>16</sup> ve Antakya ve İskenderun çevresinde banliyöleşme<sup>17</sup> çalışılan diğer konulardır. Bütün bu çalışmalar ülke şehirleşmesini ele alan, özellikle mekânsal olarak inceleyen önemli çalışmalardır. Ancak dönemlerin adlandırılması yapılmamaktadır. Adlandırmalar şehirlerde yaşanan sosyal, mekânsal ve ekonomik özelliklere göre coğrafyacı olmayan bilim adamları<sup>18</sup>,<sup>19</sup>,<sup>20</sup>,<sup>21</sup> tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada Türkiye şehirleşme dönemleri adlandırmalar üzerinden incelenecektir.

Çalışma kısa bir giriş bölümünden sonra, üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar kavramsal çerçeve, yöntem ve Türkiye’de şehirleşme bölümleridir. Kavramsal çerçevede sadece birincil şehirleşme değil, karşı şehirleşme hariç bütün şehirleşme tiplerine (şehirleşme, banliyöleşme ve yeniden şehirleşme) vurgu yapılmış, şehirleşme olgusu şehirleşme (şehir uyum sorunu) de dikkate alınarak ele alınmıştır. Yöntem başlığı ile alanyazın taramasından bahsedilmektedir. Çalışmanın esas bölümü Türkiye’de şehirleşme ile verilmektedir. Bu başlık altında üç dönem üzerinde durulmakta, adlandırmalar ve şehirlerin içyapısındaki sosyo-mekânsal görünümlere vurgu yapılmaktadır. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

<sup>1</sup> Selen, 1945: 97-106.

<sup>2</sup> Yücel, 1960: 23-35, Yücel, 1961: 31-45.

<sup>3</sup> Tümertekin, 1965, Tümertekin, 1973.

<sup>4</sup> Emiroğlu, 1975: 125-159, Emiroğlu, 1981: 43-82.

<sup>5</sup> Doğanay, 1986: 1-22.

<sup>6</sup> Sergün, 1993: 39-49.

<sup>7</sup> Avcı, 1993: 249-269, Avcı, 2003: 218-225.

<sup>8</sup> Avcı, 1993: 249-269, Avcı, 2003: 218-225.

<sup>9</sup> Yüceşahin ve Özgür, 2003: 27-51.

<sup>10</sup> Yüceşahin Bayar ve Özgür, 2004: 23-39.

<sup>11</sup> Işık, 2005: 57-71.

<sup>12</sup> Uğur, 2014: 353-369.

<sup>13</sup> Sevgi, 1988.

<sup>14</sup> Yüceşahin ve Özgür, 2003.

<sup>15</sup> Doğan, 2013: 239-280.

<sup>16</sup> Coşkun, 2013: 229-250.

<sup>17</sup> Çetin, 2012: 259-282.

<sup>18</sup> Şengül, 2009.

<sup>19</sup> Kurtuluş, 2010.

<sup>20</sup> Kömürcüoğlu, 2018

<sup>21</sup> Tuğaç, 2021.

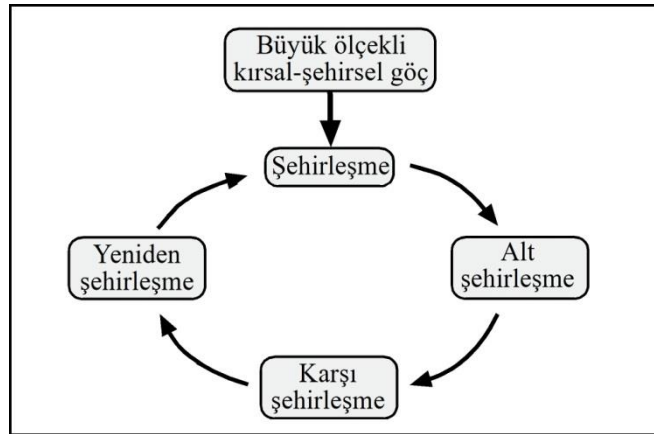
### Kavramsal çerçeve

“Geniş anlamıyla şehirleşme şehrsel nüfusun büyüme sürecini ifade eder. Şehirleşmenin iki boyutu vardır: 1. Şehirlerde yaşayan nüfusun artışı, 2. Bir ülke veya coğrafi alanda yaşayan şehirli nüfusun toplam nüfus içindeki payının artışı. Toplam nüfus içinde şehirli nüfusun payı artmıyorsa, yani artış hızı eşit veya az ise yaşanan gelişme şehirleşme değil, şehrsel büyümedir”<sup>22</sup>.

Şehirleşme geniş kapsamlı bir değişim sürecidir. Şehirleşme, şehrsel coğrafi görünümlerin bütün coğrafi görünümlere hakim olması sürecini ifade etmektedir. Şehirlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve değişim süreci olarak da tanımlanan<sup>23</sup>, şehirleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da hesaba katan, geniş anlamda bir tanımı belki de şudur: “Şehirleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir”<sup>24</sup>. Bu yönüyle bakıldığında şehirleşme, şehirlileşme kavramını da kapsamaktadır.

Şehirlileşme, yaşam biçimi değişikliğidir veya kentin belirli bir kesiminde yaşamaya karar kılmanın yanında (fiziksel olarak şehirlileşme) hem göçmenin mesleki değişimle şehirle bütünleşmesi (ekonomik şehirlileşme), hem de kırsal özelliklerden uzaklaşarak, şehir kültürünün bazı öğelerinin benimsemesi (sosyal şehirlileşme) olarak tarif edilmektedir<sup>25, 26, 27, 28</sup>. Kavram şehirleşme ve şehirlileşmenin eş zamanlı olmadığı durumlarda kullanıma uygundur<sup>29</sup>.

Şehirleşme şehrsel gelişimin ilk aşamasıyla ilgilidir. Van den Berg ark<sup>30</sup>. şehirleşmenin farklı safhalarından bahsetmektedirler. Bu model dört aşamadan oluşmaktadır. “Bunlar; şehirleşme, alt şehirleşme, karşı şehirleşme ve yeniden şehirleşme safhalarıdır (Şekil 1). “Bu safhaların her birinde şehir merkezinde (core), çevresinde (ring) ve şehrin geniş etki sahasında nüfuslanma bakımından farklılıklar yaşanmaktadır”<sup>31</sup> (Şekil 2).



Şekil 1. Şehirleşme aşamaları<sup>32</sup>.

<sup>22</sup> Aliagaoglu ve Uğur, 2021: 81

<sup>23</sup> Tosun ve Tosun, 1995.

<sup>24</sup> Keleş, 1997: 19.

<sup>25</sup> Şenyapılı, 1978.

<sup>26</sup> Kartal, 1983.

<sup>27</sup> Kurt, 2012.

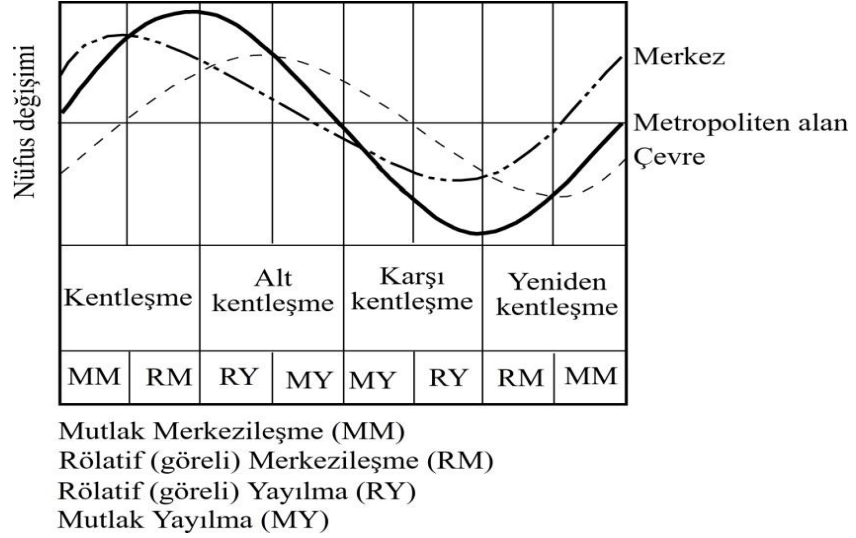
<sup>28</sup> Kaya, 2017.

<sup>29</sup> Çelik, 2002.

<sup>30</sup> Van den Berk ark, 1982.

<sup>31</sup> Aliagaoglu ve Uğur, 2021: 81.

<sup>32</sup> Aliagaoglu ve Uğur, 2021: 94.



**Şekil 2.** Şehirleşme aşamaları ve nüfus değişimi<sup>33</sup>.

Birincil şehirleşme kırsal kesimden şehre yönelen büyük ölçekli göç anlamına gelir. Bu tür şehirleşmenin dört önemli nedeni vardır. Bunlar ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyopsikolojik nedenler olarak dört başlık halinde ele alınmaktadır<sup>34</sup>. Tarım bugün önemi azalsa da şehirlerin ortaya çıkışını sağlayan en eski faaliyettir. Tarım ve sanayi faaliyetlerinin içinde bulunduğu koşullar, yani özellikle tarımın sanayileşmesi, çok sayıda insanı köyden koparır. Tarımsal arazinin bazı özellikleri itici faktör olarak önem kazanır. Büyük arazi sahipliği, tarımsal arazinin az ve parçalı oluşu bunlar arasındadır. Kırsal kalabalıklaşma ve yoksulluk da zaten bu özelliklerle ilişkilidir. Sanayi sektörü bol gelir sağlayarak şehirselleşmelerin çekiciliğini artırır. Uzmanlaşma, dışsal ekonomiler, içsel ekonomiler, şehirselleşen ekonomiler, sanayinin gelişmesine katkı sağlar. Ayrıca ekonomik bunalım ve hızlı enflasyon dönemleri şehirleşme açısından durgun yıllardır.

Teknolojik gelişmeler, yani cansız enerji kullanımı ve ulaşım teknolojisinde yaşanan olumlu gelişmeler şehirleşmeyi teşvik eder. Şehirlerin büyümesi insanların hareket kabiliyetinin artışına bağlıdır. Ulaşım imkanlarının gelişmesi, sadece birincil şehirleşme ile de ilgili değildir. Çevre kentler, karşı şehirleşme de ulaşım şartlarından doğrudan etkilenir.

Siyasi nedenler farklı şekillerde şehirleşmeyi etkiler. Siyasi kararların yanında, savaşlar, siyasi anlaşmazlıklar, şiddet eylemleri, terörist eylemler ve güvenlik şartlarındaki değişim de şehirleşmeyi etkilemiştir. Ankara'nın başkent oluşu bu açıdan önemlidir. 1970'lerde Ürdün'ün başkenti Amman'ın nüfusunun 2 milyona çıkmasının nedeni Filistinlilerin göç etmesidir. Türkiye'de 1985 sonrası artan ayrılıkçı terör eylemleri çok sayıda insanın yakın ve özellikle büyük metropollere göç etmesine neden olmuştur. Suriye'de yaşanan savaş dolayısıyla çok sayıda mülteci şehirlerimize göç etmiştir. Gezme, yerleşme ve ticari özgürlükleri sınırlayan yasaların kaldırılması şehirleşmeyi etkilemektedir. Çin Halk Cumhuriyetinde bir ara gıda sağlamanın güçleşmesi kırsal kesimin göçüne sınırlar getirilmesine neden olmuştur. Aynı şekilde Afrika'da 1950'li yıllarda sömürge yönetimlerinin ırksal bölgecilik anlayışının yıkılması bu alanda şehirleşmeyi etkilemiştir. Aynı kıtada kıtanın güneyinde şehre göçedenlerin

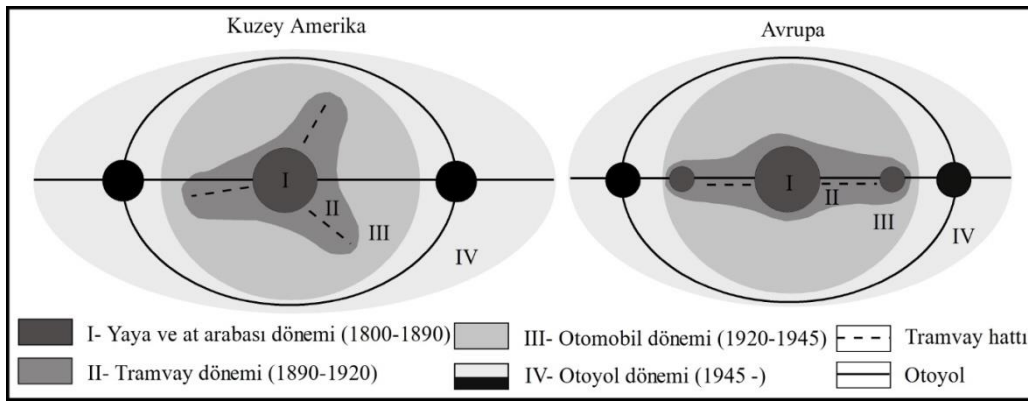
<sup>33</sup> Aliğaoğlu ve Uğur, 2021: 95.

<sup>34</sup> Keleş, 2010.

aileleri ile birlikte taşınmaları da yasaklanmıştır<sup>35</sup>.

Sosyo-psikolojik nedenler, köy ve şehir hayatı arasındaki farklılıklardan kaynaklanır. Şehirler çok sayıda hizmet sunar. Eğitim hizmetleri bunlar arasındadır. Üst düzey eğitim imkanları şehirlerde sunulur. Yine eğitim seviyesi yükseldikçe insanların istekleri artar. Yine şehirlerde hayat kolay algılanır. Çünkü şehirlerde alt yapı çok gelişmiştir. Sosyo-kültürel imkanlar şehirlerin büyümesi ölçüsünde artmaktadır. Kuşkusuz şehirler doğal nüfus artışı ile de nüfusları artar.

Birincil şehirleşmeyi alt şehirleşme (suburbanization, çevre şehirleşme) takip eder. Çevre şehirler, şehre gidip gelme mesafesinde (ev-işyeri mesafesi) konumlanmış planlı konut alanlarını ifade eder. Nüfus ve işlerin merkezden çevreye göçü, çevre şehirlerin ortaya çıkışını anlatır. İlk kez ABD’de nüfusun büyük kısmı alt şehirlerde yaşadığından Amerikan şehirleşmesi olarak da tanımlanmaktadır. Anakentlerde yaşanan bir takım olumsuzluklar (kirlilik, kalabalıklaşma, arazi fiyatlarının artışı) alt kentleşmeyi teşvik eder. Ulaşımdaki teknolojik gelişmelerin yanında (Şekil 3) çevre şehirleşmenin, ekonomik, sosyo-demografik ve politik başka nedenleri vardır.



Şekil 3. Ulaşım teknolojisindeki değişim nedeniyle şehirlerin ABD ve Avrupa’da geniş alana yayılışı<sup>36</sup>.

Alt kentlerin ilk kez gelişmiş ülkelerde ortaya çıkışı ekonomik gelişmişlikle de ilişkilidir. Uzun vadeli ucuz kredi imkanları konuta olan ihtiyacı artırır. Araba sahipliğindeki artış da ekonomik nedenlerden kaynaklanır. Sanayi teknolojisindeki değişim, verimliliğin artmasına bu da gelir seviyesinin yükselmesine neden olarak konuta olan ihtiyacı artırmaktadır. Şehir kenarında düşük vergi uygulamaları ve arsa fiyatlarının ucuz olması alt kentleşmeyi teşvik eder.

Büyük eve olan ihtiyaç, çevre şehirlerde daha ucuza elde edilebilmektedir. Çevre şehirlerde yeni açılan okullarda daha uygun eğitim imkanı olmaktadır. Bu alanda okullar yenidir ve az sayıda öğrenci okumaktadır. Çevre şehirlerde şehir merkezinden farklı alışkanlıklar vardır. Bir kere bina yoğunluğu bu alanlarda azalmaktadır. Suç oranları düşüktür. Bu alanlarda benzer sosyal sınıfta olan insanlar yaşamaktadır<sup>37</sup>.

Hükümetlerin konut politikası olarak büyük şehirlerde yoğunluğu azaltmak istemeleri hukuki açıdan çevre şehirleşmeye neden olur. Ucuz kredi imkanlarının sağlanması da teşvik edicidir<sup>38</sup>. Konu ABD örneğinde incelenirse görülmektedir ki 1930 yıllardan sonra uygulanan New Deal ekonomik programı kredi imkanlarını kolaylaştırmıştır. Bu ülkede daha önce kısa vadeli (5 yıllık) olan krediler, uzun vadeli (20 yıllık) hale getirilmiş, bu da alt şehirlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

“Karşı kentleşme (counterurbanization) büyük şehir merkezi ve çevresinin, küçük ve orta ölçekli

<sup>35</sup> Keleş, 2011, Aliağaoğlu ve Uğur, 2021.

<sup>36</sup> Akseki ve Meşhur, 2013: 166.

<sup>37</sup> İsbir, 1991.

<sup>38</sup> İsbir, 1991.

şehirler lehine nüfus kaybetmesi olayıdır”<sup>39</sup>. Olayda şehirlerin iticiliğinin kırsal kesimin çekiciliğinin payı büyüktür. Şehirlerin kalabalık ve kaotik oluşu ve buna bağlı olarak yaşanan başka olumsuzluklar insanları kırsal kesime yönlendirir. Kırsal kesimde hayat rahat ve insani boyutludur. Kırsal alanlar doğalın, yeşilin ve sakinliğin merkezidir. Ayrıca kırsal kesimin turistik çekicilikleri de vardır. “Ülkemiz için düşünüldüğünde şehre göç etmiş olanların kırsal kökenli oluşu da göçü teşvik eder”<sup>40</sup>.

“Son safha olan yeniden şehirleşme (reurbanization), merkezin mutlak manada nüfus kazancı anlamına gelmektedir. Bu durum şehirselleşme ile ilgili olabileceği gibi, küreselleşmenin etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir”<sup>41</sup>.

## Yöntem

Çalışmada alanyazın taraması yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada akademik makaleler ve kitaplar taranmıştır. İlgili kaynaklar incelenmiş, değerlendirilmiş ve bir senteze varılmıştır. Önceden üretilmiş eserler eleştirel ve derinlikli olarak incelenmiştir. Bu durum daha çok coğrafyacı olmayan bilimsel çalışmalarda sözkonusu olmuştur. Alan yazın çalışmalarının çeşitli örnekleri bulunmaktadır<sup>42</sup>. Çalışma akademik bir dergide yayınlanmak için yapılan bir inceleme şeklindedir.

Konu şehir yerleşmelerinin coğrafi dağılımını ortaya koyan çalışmalardan farklı olarak şehirleşme adlandırma üzerinde durulmakta ve şehirlerin içyapısında ortaya çıkan sosyo-mekânsal görünümünden söz edilmektedir. Bu nedenle dağılım haritalarına fazla yer verilmemektedir. Mevcut haritalarda ilk dönem ve son dönemde ülke şehirleşmesi hakkında yüzeysel olarak fikir verici olarak görülmektedir.

## Türkiye’de şehirleşme

Türkiye’de şehirleşme batı yönünde daha çok büyük şehirlerde yaşanmış, güney kıyı şehirlerinde diğer nedenlerle birlikte turizm şehirleşmesi yaşanmıştır. Ülkemizde şehirleşmeyi etkileyen çok sayıda neden vardır. Modernleşme, kırsaldan kopuş, neoliberalleşme gibi farklı nedenlerle iç içe geçen bu süreçte, “çok katmanlı, çok aktörlü mekânsal yapı ortaya çıkmıştır”. Geçmişten günümüze ülkede üretimi örgütleyen şehirler, bir yandan ekonomik ve toplumsal kalkınmanın itici gücü olurken, son zamanlarda özellikle sosyal eşitsizliklerin, ayrışma ve dışlanmanın merkezi olmuşturlar<sup>43</sup>. Bu durum çok sayıda sosyo-mekânsal görünümün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

## Ulus Devletin Şehirleşmesi (1923-1950)

“Türkiye’de şehirleşmenin ilk dönemi “Ulus Devletin Topraksallaşması ve Kentleşmesi (1923-1950)”<sup>44</sup>, olarak tanımlandı. “Türkiye’de Modernleşme ve Erken Cumhuriyet Döneminde Kentler”<sup>45</sup>, “Erken Cumhuriyet Döneminde Şehir: Ulus Devletin Ulus Şehri”<sup>46</sup>, Uluslaşma dönemi<sup>47</sup>, Erken Cumhuriyet Dönemi<sup>48</sup>, “Yavaş şehirleşme”<sup>49</sup> ve “Düşük Kentleşme Dönemi”<sup>50</sup> diğer adlandırmalardır. Bu dönemde kırsal kesimden şehirlere göç olayı önemli değildir. Türkiye’nin Cumhuriyet dönemindeki ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayım sonuçlarına göre ülkenin toplam nüfusu 13 648 270 kadardır. Aynı yılda nüfusun fonksiyonlarına göre yerleşme tiplerine dağılışı incelendiğinde toplam nüfusun %79,7’sinin köylerde, %7,8’inin kasabalarda ve geriye kalan

<sup>39</sup> Aliağaoğlu ve Uğur, 2021: 81.

<sup>40</sup> Şahin, 2011.

<sup>41</sup> Aliağaoğlu ve Uğur, 2021: 81.

<sup>42</sup> Şimşek, 2012.

<sup>43</sup> Genç ark. 2021.

<sup>44</sup> Şengül, 2009.

<sup>45</sup> Kurtuluş, 2010.

<sup>46</sup> Kömürcüoğlu, 2018.

<sup>47</sup> Çavuşoğlu, 2014.

<sup>48</sup> Koçak Turhanoğlu, 2017.

<sup>49</sup> Tuğaç, 2021.

<sup>50</sup> Yılmaz ve Çitçi, 2011: 258.



Dönemin başında şehirler üzerinde nüfus baskısı yokken, dönem sonunda ortaya çıkan gecekondu bu baskıyı gösteriyordu ve bu özellik modern devlet düşüncesiyle çelişkili bir durum arz ediyordu<sup>59</sup>.

Dönem “Köktenci Modernite Döneminde Sosyo-Mekânsal Bir Süreç olarak Ulus Devletin İnşası”<sup>60</sup> olarak tanımlanmaktadır. Bu inşa sürecinin mekânsal yönü dört elemandır. Ankara’nın başkent olarak ilan edilmesi birinci elemandır. Demiryolu inşası ikinci eleman olarak düşünülmüştür. Demiryolları ülke içi pazar bütünlüğünü sağlayacaktır. Üçüncü eleman ithal ikameci sanayi programının uygulanmasıdır. Sanayi faaliyetleri demiryolu güzergâhları üzerinde yer alacaktır. Son eleman halkevleridir. Onlar radikal modernite projesinin kültürel boyutunu anlatmaktadır. Öyle ki şehirlerde vilayet konağından sonra en önemli yapı halkevleri olmuştur. Halkevleri, Halkodaları ve Köy Enstitüleri Cumhuriyet ideolojisinin cisimleştiği, iktidarın üretildiği mekânlardır<sup>61</sup>.

### Emeğin Şehirleşmesi (1950-1980)<sup>62</sup>

Dönem farklı şekillerde adlandırılmıştır. Bunları, Hızlı Kentleşme ve Modernite Projesinin Popülistleşmesi<sup>63</sup>, “Üçüncü Dünyalılığın Mekânsal Temsili olarak Çarpık Kentleşme Dönemi”<sup>64</sup>, Kentleşme<sup>65</sup>, “Hızlı Şehirleşme Sürecinde Gecekondulaşma ve Apartmanlaşma”<sup>66</sup>, Kırsal Çözülme Kaynaklı Kentleşme Dönemi (1950-1960), Çarpık Kentleşme Dönemi (1960-1980)<sup>67</sup>, ve “Plansız Şehirleşme”<sup>68</sup> dönemi şeklinde sıralamak mümkündür. Dönemde çok sayıda kırsal nüfusun şehirlere göçü söz konusudur. Şehirli nüfusun payı 1950’de %25 iken, dönem sonunda (1980) %43,9’a çıkmıştır. Bu durum sanayileşmenin çekiciliği ile ilgili olmamış; daha çok kırsal kesimin iticiliğinden kaynaklanmıştır. Kırsal kesimde kalabalıklaşma, yoksulluk, makinalaşma çok sayıda insanın şehirlere göçüne neden olmuştur. Nitekim şehirlerdeki sanayileşme kırsaldaki makineleşmeden sonra gerçekleşmiştir. Şehirler göçle gelen işgücünü emmekte yetersiz kalıyordu. Şehirleşme hızı 1960-1970 yılları arasında %18 dolayında iken aynı dönemde sanayileşme hızı % 8’i bile bulmamıştır<sup>69</sup>. Yine Marshall programının uygulandığı dönem olan 1948-1956 yılları arasında traktör sayısı bin 800 den 44 bine yükselmişti<sup>70</sup>. Aynı programın bir parçası olarak karayolu yapımına öncelik verilmesi kırdan şehre göçü hızlandırmıştır.

Gecekondu, Türkiye’nin 1950’den sonraki şehirsiz coğrafi görünümünü oluşturan ana unsurdur<sup>71</sup>. Bu dönemde şehirleşmesi daha çok gecekondulaşma olarak nitelenir. Çünkü ülke şehirlerinde çok sayıda insan gecekonduya yaşamaktadır. Nitekim 1960 yılında gecekondu sayısı 240 bine yükselmiştir<sup>72</sup>. Bu insanlara ucuz emek olarak bakılmış, gecekondulaşma bilerek teşvik edilmiştir. Başka bir anlatımla, gecekonduya ucuz işçinin ucuz evi olarak bakılmış, böylece sanayi için emeğin maliyeti düşük tutulmuştur. Emeğe ücret ödenmemesi, kaliteli olmayan inşaat malzemesinin kullanımı gecekonduların ucuz olarak inşa edilmesine neden olmuştur. Yıkılacak gözyle bakılıp gerekli özenin gösterilmemesi başka bir neden olarak ifade edilebilir. Gecekonduların ucuz olmasını sağlayan nedenlerden biri de hazine arazisine yapılmalarıdır. Türk tipi sosyal konut<sup>73</sup> olarak da bakılan gecekondu Üçüncü Dünya şehirlerinin önemli parçalarındandır.

<sup>59</sup> Şengül, 2009.

<sup>60</sup> Tekeli, 2009.

<sup>61</sup> Çavuşoğlu, 2014.

<sup>62</sup> Şengül, 2009.

<sup>63</sup> Tekeli, 2009.

<sup>64</sup> Kurtuluş, 2010.

<sup>65</sup> Çavuşoğlu, 2014.

<sup>66</sup> Kömürçüoğlu, 2018.

<sup>67</sup> Yurt, 2020.

<sup>68</sup> Tuğuş, 2021.

<sup>69</sup> Kıray, 2003.

<sup>70</sup> Özdemir, 2012.

<sup>71</sup> Genç, Keyder, Keyman ve Badur, 2021.

<sup>72</sup> Çoban, 2012.

<sup>73</sup> Çavuşoğlu, 2014.



Üçüncü Dünyada şehirleşme seçicidir. Çok sayıda insan kısa zamanda belirli şehirlere göç etmektedir. Dönemde Türkiye’de göçlerin daha çok büyük şehirlerde toplanması Üçüncü Dünya şehirleşmesinin başka bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat Türkiye’de hakim kentlilik olgusu gelişmiş değildir. Kavram sayıca az birkaç şehrin diğer şehirler aleyhine şehirleşmesi sürecidir. Sonuçta orta büyüklükte şehirlerin mevcut olmadığı, çok büyük bir veya birkaç şehirle, küçük şehir ve kasabanın oluşturduğu yerleşme düzeni içinde kendisine en yakın yerleşmeden iki kat ve daha fazla nüfusa sahip yerleşmelere hâkim kent denilmektedir<sup>74</sup>. İstanbul’u hâkim şehir olarak kabul edilse de<sup>75</sup>, 1985’ten sonra Türkiye’de şehirsiz sistem yapısı Zipf yasasından (sıra-büyüklik kuralı) uzaklaşma eğiliminde olduğu ifade edilmektedir<sup>76</sup>. Bu durum Türkiye’de aynı tarihte uygulamaya sokulan liberal ekonomik politikaların bir sonucudur. Zipf yasasında şehirlerin büyüklük olarak dengeli dağılımı ifade edilmektedir.

Kuşkusuz gecekondulaşma, işsizlik ve yoksullukla ilgilidir. Nitekim yoksul evleri, kötü/çirkin evler<sup>77</sup> olarak da tanımlanmaktadır. Bunlara “kentle bütünleşemeyen nüfus sorunu”<sup>78</sup> olarak da bakılmaktadır. İşportacılık yoksulluğun başka bir tezahürüdür. Nitekim dönem, “Dolmuşlu, Gecekondulu, İşportalı Şehir”<sup>79</sup> dönemi (daha çok 1980 öncesi şehirleşme deneyimi) olarak görülmektedir. “Geliri düşük belediyeler çok sayıda belediye hizmetini sunamamaktadır. Belediyeler dolmuşçuluk ile hizmetlerini ucuzlatmaktadır<sup>80</sup>. Çok sayıda marjinal işin yanında şehirde iş bulamayanlar, işportacılık yapmaktadır. İşportacılık ekonomik olarak şehirlileşmemeyi göstermektedir. Ancak durum sosyal olarak da yaşanmıştır. Nitekim bazıları gecekondu sakinlerini “şehirde yaşayan köylü” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla şehir kültürünün bazı yönleri henüz benimsenmiş değildir.

Şehirler bu dönemde iki odaklı hale gelmiştir. Bunları modern örgütlü iş alanları ve marjinal kesim, toplu taşıma-dolmuşlu taşımacılık, yasal modern konutlar-gecekondu alanları şeklinde sıralanabilir<sup>81</sup>.

Apartmanlaşma da daha çok bu dönemde ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ilk apartmanlar 19. yüzyılın sonuna doğru çok sayıda yabancıların yaşadığı İstanbul’da inşa edilmiştir. Bunlar Batılı banka ve şirketlerde çalışanların konut ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmışlardır. “Oysa Kemalist rejim Türk ulusu için bahçe içinde villa tarzı konutları uygun görmüştür.”<sup>82</sup> Apartmanlar (kira evleri) zamanla Ankara ve İzmir’de de yaygınlaşmıştır. Ankara’da yaygınlaşması şehrin başkent olması çok sayıda sivil bürokrat ve askeri görevlilerle ilgilidir. Barınma kültüründeki değişimi ifade eden ve zamanla yaygınlaşan apartmanlar, kat mülkiyetinin olmayışı, gizlilik ve güvenlik nedeniyle başlangıçta aynı aileden insanlar tarafından kullanılmıştır. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan hızlı şehirleşmeye bağlı olarak apartmanların sayısı artmıştır. Genel olarak düşünüldüğünde, 1950 yılına kadar, gelir seviyesinin düşük oluşuna bağlı olarak apartmanlaşma hızlı olmamıştır. 1980 yılına kadar konut ihtiyacı yapsatçılık, kooperatifler, gecekondu ve katkarşılığı konut vasıtasıyla sağlanmıştır. Görece daha yüksek ve düzenli gelire sahip şehirli orta sınıfların konut talebi 1960’lı yıllardan başlayarak apartmanların çoğalmasına neden olmuştur<sup>83</sup>. Apartmanlar daha çok şehirlerin planlı gelişen alanlarında, eski merkezlerinde ve az katlı alanlarda inşa edilmiştir. Az katlı binalar yıkılarak çok katlı apartmanlar yapılmıştır. 1965 yılında kat Mülkiyet Kanununun çıkması ile birlikte apartmanlaşma zamana bağlı olarak artış göstermiştir. Nitekim 1965 yılında 2862 apartman inşa edilmişken, 1965’de beş bini, 1968, 1969 ve 1970 yıllarında yedi binin, hatta sekiz binin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu özellik tüm Türkiye’de özellikle İstanbul’da daha belirgindir. Apartmanlaşma gelecek dönemde de devam edecektir. Ancak farklılık ölçeğin büyüklüğünde olacaktır.

<sup>74</sup> Aliğaoglu ve Uğur, 2021.

<sup>75</sup> Keleş, 2011.

<sup>76</sup> Marın, 2007.

<sup>77</sup> Erman, 2010.

<sup>78</sup> Şenyapılı, 1978.

<sup>79</sup> Tekeli ark. 2020.

<sup>80</sup> Tekeli ark. 2020.

<sup>81</sup> Tekeli ark. 2020.

<sup>82</sup> Güney, 2020: 102.

<sup>83</sup> Genç ark. 2021.

### Sermayenin Şehirleşmesi (1980 sonrası)<sup>84</sup>

Dönem farklı şekillerde adlandırılmıştır. Küresel Dünyaya Eklemlenirken Modernitenin Aşınması<sup>85</sup>, Neo-liberal kentleşme dönemi<sup>86</sup>, Küreselleşme (1980 sonrası) ve İslamcı Neoliberalleşme (2000 sonrası)<sup>87</sup>, Şehirlerin Dönüşümü: Ekonominin Motoru Olarak Kentsel Rant (1980 sonrası)<sup>88</sup>, Kentsel Dönüşüm ve Gelşme Dönemi (1980-2000), Günümüz Kentleşme Dönemi (2000-2020)<sup>89</sup>, Neoliberal Kentleşme Dönemi (1980-2000) ve Kentsel Dönüşüm Dönemi (2000 sonrası)<sup>90</sup> şeklinde tanımlar yapılmaktadır. Sermaye, yani küresel şehrin ekonomik boyutuna vurgu yapılmaktadır. Ülkemizde küreselleşme, yani neo liberalleşme, 1980 sonrası hayata geçmiştir. 1980 yılı kendisinden önceki yirmi yıla damgasını vuran ithal ikameci ve müdahaleci ekonomik modelin sonu olmuştur. 24 Ocak Kararları yeni dönemin referans metnidir<sup>91</sup>. Hatta 12 Eylül Askeri İhtilalinin de bu maksatla yapıldığı ifade edilmektedir. Bu yıllardan itibaren belediyelerin gelirleri artmış daha önceki dönemde görülmeyen kentsel altyapıya büyük yatırımlar yapılmıştır. Ülke kalkınması inşaat, madencilik ve enerji sektörleri üzerine kurulmuştur. Yatırımlar sadece devlet eliyle olmamış, özel sermaye de altyapı inşasında aktif hale gelmiştir. Öyle ki yapılaşmaya katılanlar arasında yabancı şirketler de vardır.

Küresel şehir çok sayıda mekânsal parçanın kolajından oluşmaktadır. Ülkemizde küresel şehir boyutunda şehir olmasa da ki İstanbul bazen bu şekilde ifade edilen yerleşmedir-şehirlerimizin iç yapılanmasında küresel şehrin bazı parçalarına rastlamak mümkündür. Küreselleşme şehrin ekonomik konumu, nüfusunu, istihdam yapısını etkilediği gibi mekânsal yapısını da etkilemiştir. Meta üretilen yer olan şehrin kendisi meta olmuştur. “Şehirsel alanın bütünü metalaştıran yasal düzenlemeler yapılmıştır”<sup>92</sup>. Yani Harvey’in ikinci çevrimine geçilmiştir<sup>93</sup>. Yoksulluk alanları, kapalı toplumlar, soylulaştırma, ülkemiz şehirlerinin mekânsal yapısının önemli parçalarıdır.

Ülkemizde bu dönemde kapalı toplumlaşma yılları olmuştur. Milyonlarca dolarlık büyük yatırımlardan biri olan bu yüzden metalaşmanın zirve yaptığı alanlar olarak, daha çok şehir çeperlerinde çok sayıda kapalı toplum (gated community) inşa edilmiştir. İçinde “yeni zenginleri” veya “yeni ayanları”<sup>94</sup> barındıran bu alanların İstanbul’daki sayısı binleri bulmuştur. “Siteril Hayatlar”<sup>95</sup>, “Zengin gettolar”, “villa gettoları”<sup>96</sup> gibi farklı şekillerde adlandırılan kapalı toplumlar içerdekilerin dışarıdakilerden ayırt edildiği daha çok şehrin kenarında inşa edilen lüks konut alanlarıdır. Bitmeyen tatil yaşayanların veya toplumun turistleri olarak da ifade edilebilecek yeni zenginler devletin ekonomiden elini çekmesi ile ortaya çıkmışlardır<sup>97</sup>. Başlangıçta büyük şehirlerde ortaya çıkan kapalı toplumlar (**Foto 1**) zamanla orta ölçekli şehirlerde de görülmeye başlanmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki kapalı toplumlaşma postmodern metropolisin de bir parçasıdır. Nitekim postmetropolisin altı söyleminden biri de kapalı toplumlarla ilgilidir<sup>98</sup>.

<sup>84</sup> Şengül, 2009.

<sup>85</sup> Tekeli, 2009.

<sup>86</sup> Kurtuluş, 2010.

<sup>87</sup> Çavuşoğlu, 2014.

<sup>88</sup> Kömürcüoğlu, 2018.

<sup>89</sup> Yurt, 2020.

<sup>90</sup> Tuğaç, 2021.

<sup>91</sup> Alpay ve Alkin, 2020.

<sup>92</sup> Kurtuluş, 2010: 213.

<sup>93</sup> Gottdiener ve Hutchison, 2011.

<sup>94</sup> Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:142.

<sup>95</sup> Alver, 2010.

<sup>96</sup> Şenyapılı, 1998.

<sup>97</sup> Işık ve Pınarcıoğlu, 2001.

<sup>98</sup> Soja, 2002.



**Fotoğraf 1:** Kapalı toplumlara bir örnek: Sinpaş-İstanbul<sup>99</sup>

Şehirler zenginliğin olduğu kadar yoksulluğun da görünür olduğu yerlerdir. Yoksulluk iyi olma durumundan mahrum olma hali olarak ifade edilmektedir. Ya da yoksulluk yetersizlikler bütünüdür. Barınma, istihdam, sağlık, eğitim, güvenlik ve altyapı hizmetlerine kadar uzanan yetersizliklerin iç içe geçmiş ve birikmiş halidir yoksulluk . Genellikle kırsal bir olgu olarak değerlendirilen yoksulluk, şehirselleşen alanlara kaymıştır. Ancak gelişmekte olan dünyadaki yoksulların dörtte üçü kırsal kesimde yaşamaktadır<sup>100</sup>. Tahminlere göre, dünya nüfusunun ¼’ü, şehirselleşen nüfusun 1/3’ü yoksul olarak yaşamaktadır.

Yoksulluğun geçmişi eskidir . “Yoksulluk insanlık tarihi ile birlikte var olmuştur”<sup>101</sup> . Ancak 1980’li yıllardan sonraki olanı “yeni yoksulluk” olarak ifade etmek lâzımdır. Küreselleşmeyle birlikte, yeni yoksulluk ulus ötesi bir olgu haline gelmiştir<sup>102</sup>. Yeni yoksulluk neo-liberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Neo-liberal politikalar yoksulluğu farklı nedenlerle etkilemiştir. Öncelikle sermaye hareketlenmiştir. Yani yatırımlar yeryüzünde işçi ücretlerinin düşük ham madde fiyatlarının ucuz ve kolay erişilebilir ve vergilerin uygun olduğu alanlara kaymıştır. Bu durum Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ) politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İş gücü örgütsüzleştirilerek güçsüz kılınmıştır. Özelleştirmeler, yüksek oranda işçi çıkarmak anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin “az devlet, çok piyasa” ilkesine bağlı olarak devlet kamu hizmetlerinden elini çekmiş, yani devlet küçülmüş; bazı kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi topluma ve piyasaya bırakılmış<sup>103</sup> kamusal yaşamın maliyeti artmıştır<sup>104</sup>. Devletin tarımdan uzaklaşması kırsal alanları olumsuz etkilemiş, bu da göçler yoluyla şehirselleşen yoksulluk artmıştır.

Ülkenin doğu ve güneydoğusunda yaşanan terör olayları, “geçmişten bu yana yer yer güvenlik zafiyetlerine neden olmuş; özellikle kırsal kesimde yaşayan nüfusun can ve mal kaybı endişesiyle yer değiştirmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır”<sup>105</sup>. Bu dönem etnik şehirleşme dönemi olarak da ifade edilebilir<sup>106</sup>. Ancak etnik şehirleşme gettolaşmayla sonuçlanmamıştır<sup>107</sup>. Çok sayıda ülke vatandaşı yakın veya uzak büyükşehirlere göç etmiştir. İstanbul, İzmir, kısmen Ankara göç alan metropoller olurken, bölge içinde Diyarbakır, Gaziantep ve Van şehirleri göçün odak noktası olmuştur. Ayrıca Adana, Mersin ve Antalya’ya doğru akan yoğun bir göç dalgası da vardır<sup>108</sup>. “Kentlin Mültecileri”<sup>109</sup> olarak tanımlanan bu insanlar, “Nöbetleşe Yoksulluğun”<sup>110</sup> son halkasında kalmış, orta sınıf haline

<sup>99</sup> <https://www.heidelbergcement.com/en/sinpas-bosphorus-city> Erişim 27 Mart 2022.

<sup>100</sup> Çolak, 2021.

<sup>101</sup> Saçlı, 2019: 3.

<sup>102</sup> Kaldık, 2017.

<sup>103</sup> Erder, 1998.

<sup>104</sup> Özbudun, 2002, Alişaoğlu ve Uğur, 2021.

<sup>105</sup> Coşkun, 2013: 248.

<sup>106</sup> Çavuşoğlu, 2014.

<sup>107</sup> Duman ve Alacahan, 2012.

<sup>108</sup> Genç ark. 2021.

<sup>109</sup> Kaygalak, 2009.

<sup>110</sup> Işık ve Pınarcıoğlu, 2001.

gelememiş, Türkiye'nin diğer yerleşmelerinde de mevcut olduğu gibi yeni kentsel yoksulları temsil eder olmuşlardır. Sürecin diğer adı varoşlaşmadır.

“Varoş, ilk bakışta şehir kenarında gelişmiş gecekondu alanlarını ifade eder. Ancak bu tanım eksiktir. Çünkü kavram mekânsal olduğu kadar sosyal içeriği de olan bir kavramdır. Varoş şiddetin ve tehlikenin kol gezdiği bir mekândır. O birinci kuşak gecekonducuların değişimi ile ortaya çıkmıştır. Bu değişimin asıl nedeni 1980'li yıllarda dışa dönük piyasa ekonomisine geçilmesidir. Bu duruma bağlı olarak gecekondu sakinleri ekonomik açıdan zor duruma düşmüş ve daha da fakirleşmişlerdir. Böylece varoş dışlanmışlık, tehlike ve yoksulluk, yasa dışı olma ve sistem karşıtlığı anlamlarıyla yüklü hale gelmiştir. İkinci kuşak gecekonduculardan (İstanbul Gazi Mahallesi gibi) başka, Radikal İslâmî hareketin yükseldiği gecekonducular (Sultanbeyli gibi), zorunlu göçe maruz kalmış göçmenlerin yaşam alanları (Adana ve Mersin'in bazı mahallelerinde olduğu gibi) da varoş kavramının örtüştüğü yerlerdir”<sup>111</sup>.

Kentsel Dönüşüm bu dönemin önemli bir özelliği olmuştur. Şehirlerin köyden dönüşmesi, dönüşme eylemi ile şehirler arasında eski bir ilişkinin olduğunu gösterir<sup>112</sup>. Konut kentsel yenilemenin (dönüşümün) önemli bir unsurudur<sup>113</sup>. Şehirler canlı varlıklardır. Doğar, büyür, gelişir ve yaşlanırlar. Yaşlanma zamanlarında bazı parçaları işlevsiz hale gelir ve bu durum bir mekânsal sistem olan şehrin bütünü olumsuz olarak etkiler. Bu olumsuz etkinin kaldırılması için kentsel dönüşüm şarttır. “Kentsel dönüşüm ilk kez Avrupa ve ABD’de sanayi devriminden sonra ortaya çıkan sanayi şehirlerinin kirli atmosferine tepki ile başlanmıştır. Uygulma 1. ve 2. Dünya Savaşından sonra yıkılan şehirlerin ve çöküntü alanlarının (slumların) temizlenmesine yönelik faaliyetler ile devam etmiştir. Ancak kentsel dönüşümün ilk örneği 19 yüzyılda III. Napolyon emriyle Haussmann tarafından yapılan Paris uygulamaları olduğu ifade edilmektedir<sup>114</sup>. “Kentsel dönüşüm en basit anlamıyla, kentsel alanların mevcut durumlarından başka bir biçime sokulması, başka bir durum almasıdır”<sup>115</sup>. Şehirselleşme, ekonomik, kültürel ve siyasi amaçla şehirselleşme arazi kullanımına dışardan müdahale olarak tanımlar<sup>116</sup>. Kentsel dönüşümü, şehrin belirli alanlarında ekonomik, sosyal ve fiziksel özellikleriyle “yeni bir mekânın inşa edilmesi süreci”<sup>117</sup> olarak da tanımlamak mümkündür.

Türkiye’de kentsel dönüşüm deneyimleri yaşayan ülkelerdendir. Kavram ilk kez 1996 yılında İstanbul’da yapılan Habitat II toplantısı ile ülke gündemine gelmiş, bu konuda yasal düzenleme 2005 yılında çıkarılan 5393 Belediye Yasası ile başlamış, fakat asıl düzenleme 2012 yılında çıkarılan 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun ile olmuştur. Tarihi geçmişi oldukça eski olan bu deneyimlerin yoğunluk kazanması özellikle 1999 Körfez depreminden sonra olmuştur.

Ülkemizde kentsel dönüşüm denilince akla daha çok fiziki çevrenin dönüştürülmesi gelmektedir. Böyle olunca toplumsal yoksunluk ve yoksulluk için yapılan birşey yoktur. Oysa alt sınıfların toplumsal şartları ve toplumla bütünleşmesi dikkate alınmalıdır.

- Türkiye’de konut odaklı kentsel dönüşüm önemini korurken, konut dışı kentsel alanlarda da dönüşüm faaliyetleri devam etmektedir.
- Ülkemizde başlangıçta etkin olan yenileme ve yeniden geliştirmeye dayalı kentsel dönüşüm algısı yerini karma kentsel dönüşüm eylemlerine bırakmıştır.
- Kentsel dönüşüm eylemleri daha çok kamu yatırımları ile yapılırken sonradan özel sektör ve kamu özel sektör işbirliğinin ortaya çıktığı görülmektedir<sup>118</sup>.

<sup>111</sup> Bozkulak, 2005.

<sup>112</sup> Demirdizen, 2015.

<sup>113</sup> Özden, 2008: 306.

<sup>114</sup> Şentürk, 2015.

<sup>115</sup> Ercan, 2012.

<sup>116</sup> Keleş, 2010.

<sup>117</sup> Özden, 2008: 52.

<sup>118</sup> Yenice, 2014.

- Sit alanlarında yapılan kentsel dönüşüm projeleri en çok ve en iyi uygulanan projelerdir. Bu tip uygulamalar daha çok 1980’li yıllardan sonra turizm faaliyetlerinin ekonomik öneminin anlaşılmasıyla başlamıştır<sup>119</sup>.

Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları daha çok soylulaştırma temelli olarak yapılmaktadır<sup>120</sup>. Soylulaştırma” terimi ilk kez 1964’te sosyolog Ruth Glass tarafından, İngiltere’deki işçi sınıfı mahallelerindeki konutların el değiştirmesinden nedeniyle sınıfsal değişimi tanımlamak için kullanmıştır. Şehirsel mekanların meta haline gelişi kentsel dönüşüm uygulamalarıyla gerçekleşmiştir. Bunlardan bir olan dar gelirlerin yerinden edilme sürecini ifade eden soylulaştırma ve yaygın olarak yaşanmıştır. Soylulaştırmanın farklı açıklamaları vardır. Bunlardan biri Rant Farkı Teorisidir. Smith tarafından geliştirilen teoriye göre, soylulaştırma, şehir merkezindeki taşınmazların mevcut değeri ile gelecekte kazanacakları daha yüksek değer arasındaki farktan kaynaklanmaktadır<sup>121</sup>. İkinci açıklama kültüre ağırlık vermektedir. Buna göre, şehir merkezine yönelen yeni orta sınıfın kültürel alışkanlıkları ön plandadır. Soylulaştırma daha çok şehir merkezinde yaşanan olaydır ve bu durum yeniden şehirleşme olarak ifade edilebilir. Bu dönemde şehirler önceki dönemde olduğu gibi tek tek binaların eklenmesi ile yağ lekeli şeklinde değil, büyük şehir parçalarının eklenmesiyle atlayarak, sıçrayarak veya saçaklanarak büyümüştür<sup>122</sup>. Böyle gecekonduların göreceli konumu değişmiş değerleri artmıştır. Soylulaştırma işlemi özellikle gecekonduların alanlarında yaşanmıştır.

Soylulaştırma konusunda yaşanan tartışmalar henüz bitmiş değildir. Yeni soylulaştırma türlerinden bahsedilmektedir<sup>123</sup>. Soylulaştırma kavramı daha çok şehirler için kullanılsa da durum sadece şehirlerde yaşanmamaktadır. Olay 1990’lı yıllardan sonra kırsal kesimlerde de yaşanır olmuştur. Terimin kırsal alanlar için kullanımı yeni olmakla birlikte, kırsal soylulaştırmanın ilk örneklerini 19. yüzyılın sonlarına kadar götürmek mümkündür. Öyle ki 19. yüzyıl sonlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde kentli seçkinlerin alan sporları yapmak ve avlanmak amacıyla şehirlerin yakındaki kırsal alanları kullanmışlardır<sup>124</sup>. Şehirli halk, özellikle metropol halkı, kırsal kesimde konut sahibi olmuş, yani ters yönde göç yaşamıştır. Bu durum, kırsal rönesans, kırın şehirleşmesi sürecini başlatmıştır. Daha çok yaşam biçimi göçleriyle yaşanan yüksek gelirli ve eğitilmiş insanların katıldığı olayın temel nedeni şehirlerin kalabalık, tempolu ve kaotik ortamından uzaklaşmaktır. Kırın doğal, yeşil, insancıl ve sakin oluşu başka bir çekiciliktir. Göç edilen alanda turizm potansiyelinin yüksek oluşu da bir neden olarak durmaktadır. “Öyle ki, Asos’ta butik otellerin ve diğer turistik tesislerin sayısı her yıl artmaya devam ediyor”<sup>125</sup> (Fotoğraf 2).

<sup>119</sup> Görmez, 2022.

<sup>120</sup> Görmez, 2022: 145.

<sup>121</sup> Aktaran Bıçkı, 2010: 203.

<sup>122</sup> Tekeli ark. 2020.

<sup>123</sup> Kayasü ve Yetişkul 2013: 151, süper soylulaştırma ve öğrencileştirmeden bahsetmektedir. Kırsal soylulaştırma, turizm soylulaştırması ve yeni yapı yoluyla soylulaştırma diğer soylulaştırma türleridir.

<sup>124</sup> Başaran Uysal ve Sakarya, 2018.

<sup>125</sup> Kılıç, 2020: XII.



**Fotoğraf 2:** Çaygören Mahallesi'nde (Sındırgı) Dupleks Evler, kırsal rekreasyonel konutlar<sup>126</sup>.

1980'li yılları sonrasının yatırım teşvikleri arasında turizm de vardı. “1980’den sonra Türkiye’nin dış dünya ile bütünleşmeye yönelik politikaları, ülkeyi turizme daha açık hale getirmiştir<sup>127</sup>. Ülkenin batı kıyılarında turizm şehirleşmesi yaşanmıştır. “Kıyılaşma”<sup>128</sup> olarak tarif edilen bu dönemde turizm dışında dinlenme faaliyetinin ve seracılığın gelişimi ile ülkenin batı ve güney kıyılarında dinlenme ve spekülatif amaçlı çok sayıda 2. konut yapılmıştır. Bu durumun hiç kuşkusuz araba sahipliğinde ve hayat biçimi değişikliğinin rolü büyük olmuştur<sup>129</sup>. Türkiye’de şehirde yaşayanların oranının zirve yaptığı bu dönemde, ülke şehirlerinden bazıları (Denizli, Kahramanmaraş, Çorum, Gaziantep) küresel ekonomiyle bağlantı kurmuş, “kentler arasında işbölümü yaşanmış”, şehirler dikey yönde gelişmiş, küreselleşmenin sembolü haline gelen ve finansal sektöre ofis işyeri sağlayan gökdelenler şehirselleşmiş görünüme hakim olmuş, mega projelerden biri olan çok sayıda alışveriş merkezleri de yapılmıştır. Bu dönemin başka bir özelliği bütün şehirleşmedir. Bütün şehrin özünde yeni bölgeselcilik vardır. Yeni bölgeselcilikte, kent-bölgeler ekonominin motoru haline gelmiştir. Öyleki bu anlamda “Kentlerin Türkiyesinden” bahsedilmektedir<sup>130</sup>.

Ülkemizde 1980’li yıllar metropolleşme yılları olarak ifade edilmektedir. 1984 yılında 3030 Sayılı kanunla ilk kez üç yerleşmede büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Bir yerleşmede büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için belediye sınırları içinde merkez ilçe dahil birden fazla ilçenin bulunması şartı vardır. Böylece büyükşehirler iki kademeli yapıya sahip olmuşlardır. Yirmi yıl yürürlükte kalan kanunda 2004 yılında değişiklikler yapılmıştır. Kuşkusuz metropolleşme hukuki olandan önce başlamıştır. Ancak bu metropolleşmenin modern anlamda olmadığı, az gelişmiş ülkelerde metropolleşmesinin özelliklerini taşıdığı ortaya konulmuştur<sup>131</sup>. Gecekondu altkentler, saçaklama alanları, metropol alan içindeki geleneksel köylerden farklı köyler, şehrin kenarındaki karışık arazi kullanımı bu sürecin mekâna yansıyan oluşumlarıdır. Bu oluşum Batılılar tarafından metropoliten alan yayılması olarak da ifade edilmektedir.

2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile büyükşehir kurulması için ilk kez nüfus ölçütü dikkate alınmıştır. Pergel Yasası olarak da anılan yasaya göre, il sınırları içinde valilik binası merkez olmak üzere, nüfusu 2.000.000’den fazla olan büyükşehirlerde 50 km yarıçapı içerisindeki yerleşim yerleri, nüfusu 1.000.000-2.000.000 arası olan büyükşehirlerde 30 km yarıçapı içerisindeki yerleşim yerleri, nüfusu 1.000.000’den az olan büyükşehirlerde ise 20 km

<sup>126</sup> Demirözer, 2022: 51.

<sup>127</sup> Çavuşoğlu, 2014.

<sup>128</sup> Tekeli, 1998: 21.

<sup>129</sup> Tekeli, 1998.

<sup>130</sup> Genç ark. 2021.

<sup>131</sup> Kıray, 1998.

yarıçapı içerisindeki yerleşim yerleri büyükşehir belediyesine dâhil edilmiştir. İstanbul ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesi sınırları il sınırları olarak belirlenmiştir (**Tablo 1**). Metropol sayısı dönemimin başında üçtür. Bunlar İstanbul, Ankara ve İzmir şehirleridir. 2000 yılında bu sayı 16 olacaktır. (**Tablo 2**). 6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun ile üçlü yerel yönetim (il özel idaresi, belediye, köy) yapısından tekil yerel yönetim yapısına geçilmiştir. İl özel idaresi yerine Valiliklere bağlı Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları kurulmuştur. Kanun 30 Mart 2014 yerel seçimlerinden sonra uygulanmaya başlanmış ve 14 yeni büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Kuruluş koşulu olarak belediye nüfusunun 750 bin olması yerine, il merkezi olması ve il nüfusunun 750 bin olması şartı getirilmiştir. Böylece belediye sınırı dâhilinde yeterli nüfusu olmayan yerleşmeler büyükşehir olmuş, büyükşehir belediye sayısı 30'a yükselmiştir (**Şekil 5**). Belediye sınırları ile il mülki sınırları olarak genişletilmiş, bu uygulama "bütün şehir" kavramı ile ifade edilmiştir. Sonuç olarak bu dönemde şehirlerin ekonomik özellikleri ön plana alınmakta, şehirler küresel ekonomide büyük bir pazar, ticaret merkezi ve ulusal ekonominin motoru olarak görülmektedirler<sup>132</sup>. Bu özellik yeni bölgeselcilik bakış açısıyla uyumlu bir durumdur.

**Tablo 1:** 5216 Sayılı Kanununa Göre Büyükşehir Belediye Sınırları<sup>133</sup>

| Büyükşehir Belediyesi | İl Sınırı | 50 km | 30 km | 20 km |
|-----------------------|-----------|-------|-------|-------|
| Adana                 |           |       |       | x     |
| Adapazarı(Sakarya)    |           |       |       | x     |
| Ankara                |           | x     |       |       |
| Antalya               |           |       |       | x     |
| Bursa                 |           |       | x     |       |
| Diyarbakır            |           |       |       | x     |
| Erzurum               |           |       |       | x     |
| Eskişehir             |           |       |       | x     |
| G.Antep               |           |       |       | x     |
| İstanbul              | x         |       |       |       |
| İzmir                 |           | x     |       |       |
| İzmit                 | x         |       |       |       |
| Kayseri               |           |       |       | x     |
| Konya                 |           |       |       | x     |
| Mersin                |           |       |       | x     |
| Samsun                |           |       |       | x     |

**Tablo 2:** Büyükşehir Belediyeleri, Kanun ve Kuruluş Tarihleri<sup>134</sup>

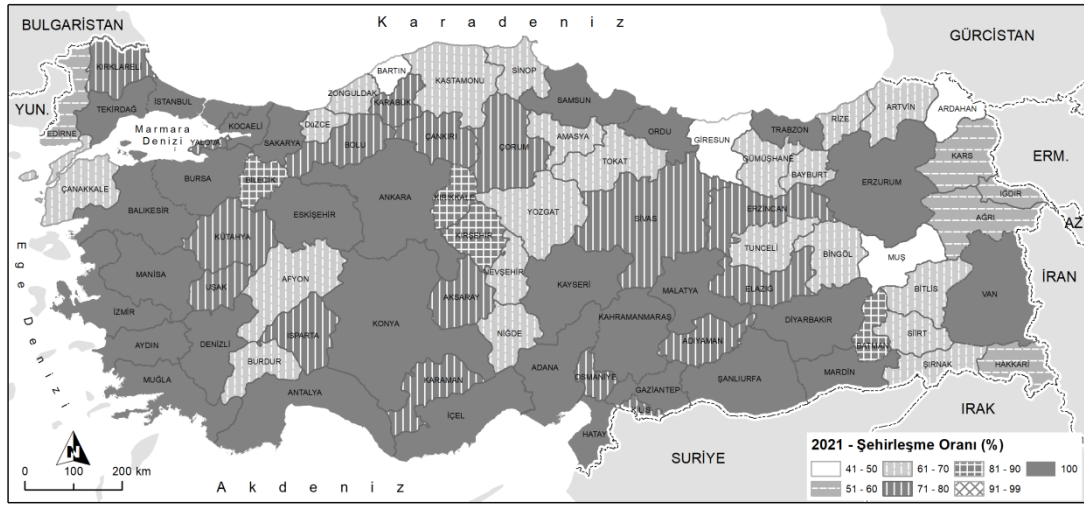
| Yıl         | Yasal Düzenlemeler               | Belediye adı   |
|-------------|----------------------------------|--|
| <b>1984</b> | 3030 Sayılı Kanun                | İstanbul, Ankara, İzmir  |
| <b>1986</b> | 3306 sayılı Kanun                | Adana  |
| <b>1987</b> | 3391, 3398, 3399 Sayılı Kanunlar | Bursa, G.Antep, Konya  |
| <b>1988</b> | 3508 Sayılı Kanun                | Kayseri  |
| <b>1993</b> | 504 Sayılı KHK                   | Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İzmit (Kocaeli), Mersin, Samsun |
| <b>2000</b> | 593 Sayılı KHK                   | Adapazarı (Sakarya)  |

<sup>132</sup> Oçal, 2016.

<sup>133</sup> Zengin, 2014: 99.

<sup>134</sup> Zengin, 2014: 103.

2014 6360 Sayılı Kanun Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van



Şekil 5. Türkiye’de İllere Göre Şehirsel Nüfusun Dağılımı (2021)

Sermayenin şehirleştiği bu dönemde Türkiye’nin üniversiteleşme yılları olmuştur. Nitekim 1950 yılında üniversite sayısı 3’tür. 1980 yılında bu sayı 19 olmuştur. Özellikle 1992 ve 2006 yılları çok sayıda üniversitenin kuruluş yıllarıdır. 1992 yılında 24 üniversite kurulmuşken, 2006 yılında kurulan üniversite sayısı 15’tir. 2006 yılında ülkede toplam 93 üniversite varken<sup>135</sup>, günümüzde bu sayı 203’e yükselmiştir. Böylece 2000’li yıllar sonrası üniversite kuruluşu açısından önemli yıllardır. Türkiye’nin hemen her ilinde üniversite mevcut olmakla birlikte, İstanbul (48), Ankara (18), İzmir (8) ve Konya (5) üniversitelerin toplanma yerleridir<sup>136</sup>. Bu üniversitelerde eğitim gören öğrenci sayısı 8 milyonu geçmiştir. Öğrenci sayısında da toplanma eğilimi vardır. İstanbul (802 131) bu açıdan en önemli ildir. Ankara (311 562), İzmir (173 611), Konya (121 549) öne çıkan diğer illerdir. Toplanma eğilimi olsa da, en düşük değerler (Hakkâri 2701, Şırnak 3972)<sup>137</sup> bile şehirleşmeyi olumlu yönde etkileyecek kadardır. Kuşkusuz bölgesel az gelişmişliği önlemenin yanında, yerinde hizmet sunumu da esas amaçlar arasındadır<sup>138</sup>. Üstelik kurulan üniversitelerin bazıları şehir veya il mekezinden uzak olsalar da şehirsel alanlar büyük ölçüde yeni alanlar eklenmesiyle büyümüşlerdir. Şehirlerimizin büyük ölçüde büyümesinin başka bir nedeni de TOKİ olmuştur.

1984 yılında kurulan TOKİ çok amaçlı bir kamu kuruluşudur. İmar planlarının uygulaması, konut ve arsa üretimi, donatı ve kredi sağlama ve kentsel yenileme çalışmaları bunlar arasındadır. Kurum 2003 yılından sonra özellikle konut üretmeye başlamıştır<sup>139</sup>. Dolayısıyla konut üretimi ile şehirsel alanlar büyük ölçüde genişlemiştir. Bugün birçok şehrimizde şehre yeni eklenen büyük konut stok alanları vardır. “TOKİ’nin 500.000 konut olan hedefi 2011 yılı itibarıyla tutturulmuş, 2023 yılına kadar 700.000 konutluk yeni bir hedef konularak toplamda 1.200.000 konuta ulaşmak amaçlanmıştır”<sup>140</sup>. Yeni alınan bir karar ile TOKİ dar gelirli aileler için 81 ilde 250 bin konut inşa edecek, 100 bin altyapılı arsa üretecek ve 10 bin işyeri inşa edecektir<sup>141</sup>.

<sup>135</sup> Sargin, 2007.

<sup>136</sup> yok.gov.tr 2022.

<sup>137</sup> yok.gov.tr 2022.

<sup>138</sup> Sargin, 2007.

<sup>139</sup> Koca ve Karadeniz, 2014.

<sup>140</sup> toki.gov.tr/sosyal-konutlar 2022.

<sup>141</sup> <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi>, 2022.



Mülteci şehirleşmesi dönemin başka bir özelliğidir. Türkiye coğrafi konumu nedeniyle farklı çatışma ve siyasi istikrarsızlığın yaşandığı alanlara yakındır. Bu konum aynı zamanda göç yolu üzerinde bulunmasını sağlamıştır. Bu durum çok sayıda mültecinin ülkemizde bulunmasını sağlamıştır. Bunlar arasında Suriye’li göçmenler ön plandadır. Suriye’de iç karışıklık 2011 baharında Esad Hükümetine karşı bir protesto olarak başlamış, ancak yakın zamanda sonlanmayacak gibi görünen bir hal almıştır<sup>142</sup>. Bu durum çok sayıda Suriye vatandaşının ülkemize sığınmasına neden olmuştur. Sığınmacı veya mülteci sayısı 3,7 milyonu geçmiştir. Kayıtlı olmayanların sayısının daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Büyük şehirlerimiz mülteci nüfusun sayıca fazla olduğu yerlerdir. İstanbul çok sayıda mülteci nüfusu (540 186) barındıran şehir olmuştur. Coğrafi yakınlık dolayısıyla sınır şehirlerimiz bu açıdan başka önemli yerler olmuştur. Nitekim Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa’da 400 binden fazla mülteci bulunmaktadır. Adana ve Mersin illerinde 200 binden fazla mülteci bulunurken, mülteci sayısının 100 bini aştığı yerleşme sayısı beştir. Bunlar sırasıyla Bursa, İzmir, Konya ve Kilis ve Ankaradır. Kilis yerli nüfusa oranla en fazla mülteci bulunan şehir konumundadır. Bu oran %42 kadardır<sup>143</sup>.

### Sonuç

Şehirler, çevresine mal ve hizmet sunan merkezi yerleşmelerdir. Türkiye’de, merkezi yerleşmelerin çoğalması veya şehirselleşme coğrafi görünümünün hâkim olması süreci olarak da tanımlanabilecek olan şehirleşme üzerine çok sayıda yayın bulunmaktadır. Coğrafyacılar daha çok şehirleşmenin mekânsal yönüne vurgu yapmış, dönemleri rakamsal olarak ele almış, şehirleşmenin arka planındaki sosyo-mekânsal nedenler veya bunların sonuçlarını dikkate alan adlandırmalar yapılmadığı gibi konu eleştirel boyutta da incelenmemiştir. Dönemsel adlandırma zaman zaman da politik veya din üzerinden eleştirel olarak yapılmıştır. 1980 sonrası dönem iki başlık altında incelenmektedir. 1980-2002 arasındaki dönem, neoliberal dönüşüm ve muhafazakârlığın yükselişi olarak adlandırılmaktadır<sup>144</sup>. 2002 sonrası dönemde neoliberal muhafazakârlar hâkim olmaktadır. Eser bütünüyle “Muhafazakâr şehrin İnşası” adıyla muhafazakârlığın zaman içinde şehirselleşme mekânda ya da şehirleşmede konumuna vurgu yapılmaktadır. Böyle bir şehirleşme “Diyanet Toplumu” şehirleşmesi<sup>145</sup> olarak da ifade edilmektedir. Bu çalışma özellikle konunun dini boyutu ile ilgili değildir. Bütünüyle kapitalist şehirleşmenin yaşandığı Türkiye’de, bu çalışmada şehirleşme deneyimi daha çok adlandırmalar üzerinden okunmaktadır. Her dönemi tanımlamak için birden fazla adlandırmanın varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle son dönem, yaşanan sosyo-mekânsal ve ekonomik olaylar nedeniyle adlandırmanın zengin olduğu dönemdir.

Ulus inşa dönemi daha çok, siyasi bakış açılı ulus devletleşen modern şehrin inşa süreci veya ortaya çıkışı olarak tanımlanabilir. Ankara’nın şehirleşmesi, ulus devlet olma sürecinde mekânsal inşalar, anıt meydanlı şehirleşme bu döneme ad olarak kullanılabilir.

Şehirleşmenin ucuz inşa dönemi olarak nitelenebilecek bu dönemde gecekondulaşma ön planda duran adlandırma olmuştur. Emeğin şehirleşmesi, hızlı, sağlıksız, çarpık veya sanaysiz şehirleşme de uygun adlandırmadır. Yoksulluğun şehirleşmesi de denilebilecek dönemde enformel ekonomik gelişmenin yaşandığı yıllardır. Dönem bir bütün olarak üçüncü dünya şehirleşmesi olarak durmaktadır. Bu tür şehirleşmenin bir özelliği de şehirleşme ile şehirlileşmenin eş zamanlı olmamasıdır. Dönem iki odaklı şehirleşme dönemi olarak da tanımlanabilir.

Sonuç olarak son dönem, küresel şehirleşme, sermayenin şehirleşmesi, neo-liberal şehirleşme, şehrin metalaşması, kentsel dönüşüm, çevre kentleşme, kapalı toplulaşma, soylulaşma, kırsal soylulaşma (büyük şehirlerden kaçış, kırsal şehirleşme), yeni yoksulluk, yeni zenginlik, bütün şehirleşme ve yeni bölgeselleşme ve gökdelenleşme dönemi olarak adlandırılabilir. Çok sayıda üniversitenin kuruluşu,

<sup>142</sup> Nurdoğan, Dur ve Özgür, 2017.

<sup>143</sup> multeciler.org.tr.

<sup>144</sup> Serter, 2018.

<sup>145</sup> Çavuşoğlu, 2014.

kültürel şehirleşme veya üniversiteli şehirleşmeye de neden olmuştur. TOKİ konutları da şehirselle coğrafi görünümün önemli parçasıdır. Mülteci şehirleşmesi başka bir adlandırma olarak belirmektedir. Bu dönemde daha çok büyük parçalı ve çok odaklı şehirleşme yaşanırken, karşı şehirleşme hariç-ki tartışılır-Türkiye’de şehirleşmenin bütün aşamaları görülmüştür.

## **Kaynakça**

- Aliağaoğlu, A. ve Uğur, A. (2021). Şehir Coğrafyası (8. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Alver, K. (2010). Siteril Hayatlar. Ankara: HECE Yayınları.
- Akseki, H. ve Meşhur, M.Ç. (2013). Kentsel Yayılma Sonucu Yapılaşmaya Açılan Verimli Tarım Alanları: Konya Kenti Deneyimleri. *Megaron* (8)3, 165-174.
- Avcı, S. (1993). Türkiye’de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı (1927-1990). *Türk Coğrafya Dergisi*, 28, 249-269.
- Avcı, S. (2003). Gelişimi ve Sorunları Açısından Türkiye’de Şehirleşme. Sırrı Erinç Sempozyumu (2003) Genişletilmiş Bildiri Özetleri, 218-225, İstanbul.
- Alpay, Y. ve Alkin, E. (2020). Olaylarla Türkiye Ekonomisi, Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomik Tarihi (5. Baskı). İstanbul: Humanist.
- Başaran Uysal, A., Sakarya, İ. (2018). Rural Gentrification in North Aegean Countryside. *CONARP International Journal of Architecture and Planning* 6 (1), 99-125
- Bıçkı, D. (2010). Tartışmalı Bir Kentsel Yenilenme Enstürmanı: Soylulaştırma. Elif Karakurt Tosun (Ed.). 21. Yüzyıl Kentleri içinde (s. 197-224), Bursa: Ekin.
- Bozkulak, S. (2005). Gecekondu’dan Varoş’a: Gülsuyu Mahallesi. H. Kurtuluş (Ed.), İstanbul’da Kentsel Ayrışma İçinde (s.239-266), İstanbul: Bağlam.
- Cantek, L.F.Ş. (2003). Yaban’lar ve Yerliler, Başkent Olma Sürecinde Ankara. İstanbul: İletişim.
- Coşkun, O. (2013). “Doğu Anadolu Bölgesinde Kentleşme ve Kentsel Gelişim”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18 (30), 229-256.
- Çavuşoğlu, E. (2014). Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi. İstanbul: Ayrıntı.
- Çelik, C. (2002). Şehirleşme ve Din. Konya: Çizgi.
- Çetin, B. (2012). Antakya ve İskenderun-Dörtöyl Çevresinde Suburbanizasyon (Banliyöleşme). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17 (28), 259-282.
- Çoban, A.N. (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67(3), 75-108.
- Demirözer, A. (2022). Sosyo-Mekânsal Biçimlendirmeler Bağlamında Kırsal Soylulaştırma, Sındırgı Örneği. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YüksekLisans Tezi.
- Doğan, M. (2013). Türkiye’de Şehirleşme: Büyükşehirler ve Şehirleşme Sürecinde Değişen Sosyo-Ekonomik Yapı. M. Bayartan (Ed.). Prof. Dr. Süha Göney'e Armağan Kitabı içinde (s.239-280), İstanbul: Basın Yayın Matbaacılık.
- Doğanay, H. (1986). 1980 Genel Nüfus Sayımına Göre Türkiye’de Şehirli Nüfus ve Şehir Sayısındaki Artışlar (1960-1980). *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 15, 1-22.
- Doğanay, H. (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Yayınları: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Duman, B., Alacahan, O. (2012). Getto Tartışmasına Bir Metropolden Bakmak. *JASS*, 5 (2), 55-74.
- Emiroğlu, M. (1975). Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 7, 125-159.

- Emiroğlu, M. (1981). Türkiye’de Son Sayımlar ve Kentleşme Olayının Boyutları. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 10, 43-82.
- Genç, F., Keyder, Ç., Keyman, E. F., Badur, A. K. (2021). Kentlerin Türkiye’si, İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar. İstanbul: İletişim.
- Gottdiener, M., Hutchison, R. (2011). The New Urban Sociology (Fourth Edition). Bolder, CO, USA: Westview Press.
- Görmez, K. (2022). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Rant. R. Keleş, Y. Erbay ve K. Görmez (Ed.), Kentsel Dönüşümden Kentsel Ranta içinde (121-165) , Ankara: İmge Kitabevi.
- Güneş, F. (2017). Kent Kuramları. F. Güneş (Ed.), Kent Sosyolojisi içinde (s. 29-45), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güney, Y. İ. (2020). Konutta Mekansal Organizasyon ve Toplumsal Cinsiyet: Yirminci Yüzyıl Ankara Apartmanları. Ayten Alkan (Ed.). Cins Cins Mekan içinde (s. 102-135), İstanbul: Varlık.
- <https://www.heidelbergcement.com/en/sinpas-bosphorus-city>.
- <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M.M. (2001). Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyi Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. Ege Coğrafya Dergisi, 14, 57-71.
- Kartal, K. (1983). Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme. Ankara: Yurt Yayıncılık.
- Kaya, E. (2017). Kentleşme ve Kentlileşme. İstanbul: İşaret.
- Kayasü, S. Yetişkul, E. (2013). Bir Araştırma Çerçevesi: Soylulaştırma. Planlama, 23 (3), 147-152.
- Kaygalak, S. (2009). Kentin Mültecileri, Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. (2012). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi, (Güncellenmiş 12. Baskı).
- Koca, H. ve Karadeniz, V. (2014). Erzincan Ovasında Toki Uygulamaları ve Kentleşme Üzerine Etkileri. Doğu Coğrafya Dergisi, 19 (31), 101-128.
- Koçak Turhanoğlu, F. A. (2017). “Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi : 1923-2000. Fatime Güneş (Ed.), Kent Sosyolojisi içinde (s. 215-233), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kömürcüoğlu, M. (2018). Türkiye’de Şehir ve Toplum, Tarih, Teori ve Temel Meseleler. İstanbul: Ketebe.
- Kurt, Ü. (2012). “Demokratik Bir Kent Kültürü İnşası”. Murat Şentürk (Ed), Göç, Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenler’i Anlamak içinde (s. 83-104), İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Kurtuluş, H. (2010). Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi. Ö. Uđurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şirin (Ed.), Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları içinde (s. 177-225). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Marcuse P. ve Van Kempen R. (2000). Introduction. İn Peter Marcuse ve Ronald van Kempen (pp. 2-21), Globalizing Cities A New Spatial Order, London: Blackwell Publishers.
- Marın, M. C. (2007). 1985 Sonrası Türkiye’deki Kentsel Sistemin Dönüşümü: Zipf Yasasının Ampirik Bir Testi. Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi, 22(1), 33-38.

<https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/iste-adim-adim-basvuru-yollari-6824354>, (erişim 19.9. 2022)

- Nurdoğan, A.K., A.İ.D. Dur, Öztürk, M. (2017). Türkiye’nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri. *İş ve Hayat*, 217-238.
- Öçal, E.U. (2016). Mülki Sınırlarda Büyükşehir Belediye Örgütlenmesi: Ordu Büyükşehir Belediye Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbudun, S. (2002). Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü? Y. Özdek (Ed.), TODAİE, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları içinde (s. 53-69), İstanbul: İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No. 19.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-18.
- Özden, P. P. (2007). Kentsel Yenilenme. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özgür, E. M. (2003) XXI. Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 43-53.
- Saçlı, A. (2019). Türkiye’de Kentsel Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Siyaset Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 1-21.
- Selen, H.S. (1945). Türkiye’de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 7-8, 97-106.
- Sargın, S. (2007). Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 133-150.
- Sergün, Ü. (1993). Türkiye’de Kent Nüfusu ve Kentleşme Hareketleri. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 10, 39-49.
- Serter, G. (2018). Muhafazakar Şehrin İnşası, Neoliberalizm ve Muhafazakarlık ilişkisinde Mekanın Yeri. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Sevgi, C. (1988). Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular. İzmir: Konak Belediyesi Kültür Hizmetleri.
- Şahin, Y. (2011). Kentleşme Politikası (2. Baskı). Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Şengül, H. T. (2009). Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi, (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Şentürk, M. (2015). “Kentsel Müdahalelere İstanbul’dan Bakmak: Dünya Kenti Vizyonunda Süreklilik ve Kent Seçkinlerinin İşbirliği”. Betül Duman ve İsmail Coşkun (Ed.), *Neden Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm* içinde ( s. 357-399), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Şenyapılı, T. (1978). Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yay.
- Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyet’in 75. Yılı, Gecekonduyunun 50. Yılı. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (s. 301-316), Ankara: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı.
- Şimşek, A. (2012). “Alanyazın Taraması. Ali Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 52-79), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Soja, E.W. (2002). Postmetropolis Üzerine Altı Söylem. B. Duru ve A. Alkan (Ed.), *20. Yüzyıl Kenti* içinde (s. 285-306), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tankut, G. (1987). “Jansen Planı Uygulama Sorunları ve Cumhuriyet Demokrasisinin Kent Planına Yaklaşımı”, Ayşıl Tükel Yavuz (Ed), *İçinde Ankara içinde*, ODTÜ Yayını.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde ( s. 1-24). Ankara: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı.
- Tekeli, İ. (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Tekeli, İ., Gülöksüz, Y., Okyay, T. (2020). Dolmuşlu, Gecekondu, İşportalı Şehir (Yeni Baskı). Ankara: İdealkent.
- toki.gov.tr/sosyal-konutlar (Erişim 27 Mart 2022).
- Tosun, G., Tosun, T. (1995) Türkiye'de Kentleşme ve Siyasi Yapılanma İlişkisi. Amme İdaresi Dergisi, 28 (4), 45-63.
- Tuğaç, Ç. (2021). Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Anadolu'daki Yerleşmeler ve Konut Tipolojileri Üzerine Bir Değerlendirme. Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 6 (1), 223-248.
- Tümertekin, E. (1965). Türkiye'deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırması. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No. 48.
- Tümertekin,E. (1973). Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsal Fonksiyonlar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1840, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 72.
- Uğur, A. (2014). Spatial Development of Urbanization in Turkey. Recep Efe, Neslihan Sam, Rıza Sam, Eduardas Spiriajevas, Elaena Galay (Ed.), Cities in the Globalizing World and Turkey: a Theoretical and Empirical Perspective içinde ( s. 353-369). Sofia: St Kliment Ohriski University Press.
- Van den Berg, L., Drewett, R., Klaasen, L.H., Rossi, A., Vijverberg, C.H.T., (1982). Urban Europe. A study of growth and decline. Oxford: Pergamon Press.
- Yenice, M.S. (2014). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihi Analizi. BAÜN Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 16 (1), 76-88.
- Yılmaz, E., Çitçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 35, 252-267.
- Yok.gov.tr /universiteler/universitelerimiz (Erişim 27. 3. 2022)
- Yurt, R. G. (2020). Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi. Dis. Sos. Bil. Der., 7, 19-44.
- Yücel,T. (1960). Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler. Türk Coğrafya Dergisi 20, 23-35.
- Yücel,T. (1961). Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri. Türk Coğrafya Dergisi, 21, 31-45.
- Yüceşahin,M. M., Bayar, R., Özgür,E. M. (2004). Türkiye'de Şehirleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 2 (1), 23-89.
- Yüceşahin, M. M.,Özgür, E. M. (2008). Türkiye Kentlerinin Kentleşme Düzeylerinin Demografik, Ekonomik ve Sosyal Değişkenlerle Belirlenmesi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 6 (2), 27-51.
- Zengin, O. (2014). Büyükşehir Belediye Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi. Ankara Barosu Dergisi, 2, 91-116.